

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

ZAMONAVIY BOLALAR ADABIYOTINING IFODALI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Xo'jamberdiyeva Shahnoza Ko'paysinovna
Namangan davlat pedagogika institute, professor (DSc)

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy bolalar adabiyotining maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar ifodali nutqini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyoti namunalari asosida ifodali o'qish, qayta hikoyalash, drammatizatsiya va dialogik mashg'ulotlar o'tkazilganligi va natijalar lug'at boyligi, intonatsion aniqlik, nutq ravonligi va emotsional ifodalilikning sezilarli darajada oshganligi qayd etilgan. Tadqiqot xulosalariga ko'ra, zamonaviy bolalar adabiyoti ifodali nutqni shakllantirishda samarali metodik vosita hisoblanishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: zamonaviy bolalar adabiyoti, ifodali nutq, nutq rivoji, intonatsiya, dialogik nutq, drammatizatsiya, maktabgacha ta'lim.

РОЛЬ СОВРЕМЕННОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РАЗВИТИИ ВЫРАЗИТЕЛЬНОЙ РЕЧИ

Хужамбердиева Шахноза Кўпайсиновна
Наманганский государственный педагогический институт, профессор (DSc)

Аннотация

В данной статье анализируются педагогические возможности современной детской литературы в развитии выразительной речи у детей дошкольного и младшего школьного возраста. На основе произведений современной узбекской детской литературы были проведены занятия по выразительному чтению, пересказу, драматизации и диалогической речи. Отмечено, что результаты данных занятий способствовали значительному увеличению словарного запаса, улучшению интонационной точности, беглости речи и эмоциональной выразительности детей. По итогам исследования подчеркивается, что современная детская литература является эффективным методическим средством формирования выразительной речи.

Ключевые слова: современная детская литература, выразительная речь, развитие речи, интонация, диалогическая речь, драматизация, дошкольное образование.

THE ROLE OF MODERN CHILDREN'S LITERATURE IN THE DEVELOPMENT OF EXPRESSIVE SPEECH

Xo'jamberdiyeva Shahnoza Ko'paysinovna
Namangan State Pedagogical Institute, Professor (DSc)

Abstract

This article analyzes the pedagogical potential of modern children's literature in developing expressive speech among preschool and primary school children. Based on examples from contemporary Uzbek children's literature, activities such as expressive reading, retelling, dramatization, and dialogic exercises were conducted. The results showed a significant improvement in vocabulary, intonational accuracy, speech fluency, and emotional expressiveness. According to the findings of the study, modern children's literature can be considered an effective

methodological tool for the development of expressive speech.

Keywords: modern children's literature, expressive speech, speech development, intonation, dialogic speech, dramatization, preschool education.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari davrida bolalarning nutq madaniyatini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, zamonaviy bolalar adabiyoti nafaqat ma'naviy-tarbiyaviy vosita, balki ifodali nutqni rivojlantirishning samarali omili sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy asarlar orqali bola so'z boyligini oshiradi, tasavvur doirasini kengaytiradi hamda fikrini aniq va ravon bayon etishga o'rganadi. Zamonaviy bolalar adabiyoti – bugungi davr ruhini, bolalarning qiziqishlari, ehtiyojlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi badiiy asarlar majmuasidir. Bu yo'nalishda milliy va jahon adabiyoti vakillari samarali ijod qilmoqda. Masalan, o'zbek bolalar adabiyotida Xudoyberdi To'xtaboyev, Anvar Obidjon, Quddus Muhammadiy kabi ijodkorlarning asarlari bolalarning nutqini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Jahon bolalar adabiyotida esa J.K.Rowling va Astrid Lindgren kabi yozuvchilarning asarlari bolalar tafakkuri va nutqini o'stirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Globallashuv sharoitida kommunikativ kompetensiyaga ega, fikrini ravon va ta'sirchan bayon eta oladigan shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Nutq – tafakkur mahsuli va ijtimoiy aloqa vositasi sifatida bolaning intellektual va emotsional rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Mashhur psixolog Lev Vygotsky nutqni tafakkurning shakllanish jarayonidagi asosiy vosita sifatida baholab, ijtimoiy muhit va muloqotning bola nutqi rivojidagi rolini ilmiy asoslab bergan. Unga ko'ra, nutq rivoji bolaning bilish faoliyati bilan uzviy bog'liqdir [1].

Pedagog olim Konstantin Ushinskiy ona tilini shaxs kamolotining asosi deb hisoblab, badiiy matnlar orqali bolalarda nutq madaniyatini shakllantirish zarurligini ta'kidlagan [2].

Zamonaviy bolalar adabiyoti esa obrazlilik, soddalik, dialogik boylik va hayotiylik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Masalan, Xudoyberdi To'xtaboyev va Anvar Obidjon asarlarida bolalar psixologiyasiga mos til va obrazlar keng qo'llanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotimiz maktabgacha ta'lim tashkilotining katta guruhi (5–6 yosh) va boshlang'ich sinf o'quvchilari (1–2-sinf) o'rtasida olib borildi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, eksperiment (tajriba-sinov), diagnostik test, nutq tahlili, statistik solishtirish metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda olib borildi:

1. Diagnostik bosqich – bolalarning boshlang'ich nutq darajasi aniqlandi.
2. Tajriba bosqichi – 4 oy davomida zamonaviy asarlar asosida mashg'ulotlar o'tkazildi.
3. Nazorat bosqichi – yakuniy ko'rsatkichlar baholandi.

Ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, dramatizatsiya, qayta hikoyalash, dialog tuzish metodlaridan foydalanildi.

NATIJALAR

Tajriba natijalari quyidagicha bo'ldi:

Ko'rsatkich	Boshlang'ich daraja	Yakuniy daraja
Lug'at boyligi	45%	75%
Intonatsion aniqlik	40%	72%
Nutq ravonligi	50%	80%
Emotsional ifodalilik	38%	70%

Nazorat guruhida esa o'sish 10–15% atrofida bo'ldi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy bolalar adabiyoti asosida tashkil etilgan

mashg'ulotlar ifodali nutqning barcha komponentlariga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

MUHOKAMA

Ifodali nutq – bu fikrni his-tuyg'u, ohang, to'g'ri talaffuz va boy lug'at orqali ta'sirchan yetkazish qobiliyatidir. Ifodali nutq quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. So'z boyligi
2. To'g'ri talaffuz
3. Intonatsiya va ohang
4. Mantiqiy izchillik
5. Emotsional ta'sirchanlik

Bolalar adabiyoti aynan shu jihatlarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Ifodali nutqni rivojlantirishda zamonaviy bolalar adabiyoti quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Lug'at boyligini oshiradi. Badiiy asarlarda uchraydigan yangi so'z va iboralar bolalarning so'z boyligini kengaytiradi. Masalan, Xudoyberdi To'xtaboyev asarlaridagi obrazli ifodalar bolalarni mustaqil fikrlash va so'z tanlashga o'rgatadi.

2. Obrazli fikrlashni rivojlantiradi. Ertak, hikoya va sarguzasht asarlar tasavvur doirasini kengaytiradi. Masalan, Harry Potter turkumidagi asarlar bolalarda fantaziya va izchil hikoya qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

3. Dialogik nutqni shakllantiradi. Zamonaviy asarlarda qahramonlar o'rtasidagi dialoglar ko'p uchraydi. Dialoglarni o'qish va rollarga bo'lib ijro etish bolalarda jonli va ifodali nutqni rivojlantiradi.

4. Emotsional ifodani kuchaytiradi. She'r va dramatik asarlar ohang va his-tuyg'uni to'g'ri yetkazishga yordam beradi. Masalan, Anvar Obidjon she'rlari bolalarda quvnoqlik, samimiyat va ta'sirchan nutqni shakllantiradi.

5. Mustaqil fikr bayon qilishga o'rgatadi. Asar yuzasidan suhbat, bahs-munozara va qayta hikoya qilish jarayoni bolalarning og'zaki nutqini rivojlantiradi.

Zamonaviy bolalar adabiyotidan dars jarayonida quyidagi usullarda foydalanish mumkin:

- Ifodali o'qish mashqlari
- Rolli o'yinlar
- Asarni sahnalashtirish
- Matn yuzasidan savol-javob
- Qayta hikoya qilish

Bu metodlar bolaning nutq apparatini, talaffuzini va nutq tezligini me'yorga keltiradi.

Tadqiqot natijalari Vasiliy Sukhomlinskiy fikrlari bilan hamohangdir. U badiiy so'zning bolalar qalbiga estetik va axloqiy ta'sirini ta'kidlagan [3].

Zamonaviy bolalar adabiyotining nutq rivojiga ta'sir mexanizmlari:

1. Obrazlilik – tasavvurni rivojlantiradi;
2. Dialogik shakl – muloqot nutqini faollashtiradi;
3. Emotsionallik – intonatsiyani boyitadi;
4. Soddalik – mazmunni tez anglash imkonini beradi.

Dramatizatsiya usuli ayniqsa samarali bo'lib, bolalarda mantiqiy urg'u va pauza qo'yish ko'nikmasini mustahkamladi.

XULOSALAR

Zamonaviy bolalar adabiyoti ifodali nutqni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. U bolalarda so'z boyligini oshiradi, obrazli fikrlashni shakllantiradi, mantiqiy izchillik va emotsional ifodani kuchaytiradi. Shuning uchun maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy bolalar adabiyotidan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy bolalar adabiyoti ifodali nutqni rivojlantirishning samarali vositsiga aylanishi uchun har haftada kamida 2-3 marotaba zamonaviy asarlar bilan ishlash, ifodali o'qish namunasini

tarbiyachi tomonidan ko'rsatish, rollarga bo'lib o'qish metodidan foydalanish, sahnalashtirish orqali nutqni jonlantirish va ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish tavsiya etiladi. Chunki zamonaviy bolalar adabiyoti orqali bolaning lug'at boyligi oshadi, ifodali nutqi shakllanadi, intonatsion aniqlik rivojlanadi, bolaning dialogik nutqi faollashadi, bola nutqida emotsional ifodalilik kuchayadi. Demak, zamonaviy bolalar adabiyoti maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq rivojlantirish metodikasining muhim tarkibiy qismi sifatida tizimli qo'llanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vygotsky L.S. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.
2. Ushinskiy K.D. Inson tarbiyasi haqida. – Moskva: Pedagogika, 1988.
3. Sukhomlinskiy V.A. Bolalarga qalbimni beraman. – Toshkent: O'qituvchi, 1984.
4. To'xtaboyev X. Bolalar uchun hikoyalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
5. Obidjon A. Saylanma she'rlar. – Toshkent: Sharq, 2012.
6. Leontev A.A. Nutq faoliyati asoslari. – Moskva: Nauka, 1974.
7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. Ilk qadam davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.
8. Zunnunov A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2006.